

ЉУБОМИР М. МАРКОВИЋ

СТРУГАРЕ НА ГОЛИЈИ

Љубомир М. Марковић
УУ 32000 Чачак

UDK: 674.093(497.11)

Богатство Голије шумама, поготово четинарским, велико је и од непроцењиве вредности. Многи су желели да га користе и да, на тај начин, увећају своје приходе. Шуме су биле државне (општинске), сувластичке и власничке (појединаца). Голија је била увек удаљена од саобраћајница и то је био спас за њене шуме, које су остале богате: мање је сечено дрвета него што је прирастало за сечу.

Због удаљености од саобраћајница, трговци и други људи желели су да прераде и одвуку са Голије само оно што је квалитетно и што ће се брзо продати – техничку грађу (даске, греде, кровне конструкције). Зато су и градили стругаре у шумама Голије, тамо где су обарана стабла смрече, јеле, а ређе и бора. Најчешће су подизане на рекама и већим потоцима, чије су воде биле у могућности да покрену витла за терестере.

Подизане су на изворишном делу Студенице, на Црној ријеци, Изубри, Студеници, Брусничкој, Градачкој, Средњоречкој реци, на Јастребовцу, Кулизином потоку, Голијској реци и потоцима.

Било је неколико и стругара које су радиле на пару: у Хајдучком лазу, Кољешници и више Чапрића.

Почетак подизања стругара на Голији везује се за време и имена ортака Ђола Павићевића из Ивањице и Перише Вуковића, из Доброг Дола, који су 1865. године изградили прву на Голијској реци ради стругања четинарске даске за продају у Турској.¹

Потом, од седамдесетих година XIX века до 1910. године, подигнуте су на Голији стругаре: Саватија Ивановића из Придворице – у Вионици (1908), Милутина Поповића из Ивањице (1908) – такође у Вионици, Љубомира Курсулића из Рашке (1905) – на Црном врху у Коритнику, Мила Гиздавића из Чечине (1909) – на Црном врху, Драгићевића и Милутиновића (ортачка, 1908) – на Грачанској реци, Палигорића и компаније из Крагујевца (1904) – на Голијској реци, Акционарског друштва из Крагујевца (1906) – на Голијској реци, Милије Петковића из Ивањице (1909) – у Вионици; М. Лишанина из Ивањице (1909) – у Куманици. Филип Пејовић инсталирао је стругару у Вионици, која је изгорела за време ускршњих празника 26/27. марта 1912. године. Али, убрзо ју је оспособио и она је почела да ради.²

Тако је на крају прве деценије XX века на подручју Моравичког Старог Влаха радило 10 стругара на Голији и две у Ивањици (ЕИ предузећа и Светозара Јеремића).

Нема података да су до почетка Првог светског рата монтиране нове стругаре на подручју Голије. Једино је Филип Пејовић из Вионице подигао још две: за сваког сина по једну – у Мртвом крају испод Ривотина у Добром Долу и на Брусничкој реци испод Рогопечи. Раније је имао стругару на Студеници испод Перишића у Маринковићима.

Највероватније је да су за време Првог светског рата стругаре радиле са прекидима. Већ 1919. године на Голији се појављује Прво српско акционарско друштво из Београда и подиже пет стругара: на Голијској реци три и Кољешници две.³

Према званичним подацима, који су објављени у Алманаху Краљевине Југославије (Бановине зетске) за 1931. годину, на Голији су ра-

1. В. Владисављевић, *Стружнице у ужичком округу*, Ужички зборник, бр. 16, Ужице, стр. 133.

2. Исто, стр. 137.

3. Тихомир Д. Борђевић, *Рацка и околина*, Скупштина општине Рацка, 1987. одељак: *Прерада дрвета – стругаре*, стр. 261.

диле само три стругаре у Остатији (у Коритнику и Бруснику). Извештајима сигурно нису обухваћене све, или нису приказане у тачном броју, или није пријављен њихов рад да не би били опорезовани њихови власници. Немогуће је да се смањи њихов број на овако симболичну цифру.⁴

Тешке и гладне 1933. и 1934. година тражиле су веће ангажовање трговаца, акционара, банкара и богаташа на преради дрвета, поготову четинарског, на Голији. Прерадом дрвета на стругарима, транспортом до првих путева и железнице у Рашкој и Ушћу и извозом омогућена је власницима већа добит, уз брже увећање капитала. И, тада почиње градња нових стругара.

Сигурно је да су подаци за 1931. непотпуни. Јер зна се – две године касније (1933) на Голији су радиле ове стругаре:

Курсулића у Кољешници (у Бруснику – три и на Голијској реци – две);

Вукашин Протић је подигао стругару у Остатији, на реци Студеници;

Љубиша Муњић радио је са стругаром у Бруснику (у Муњићима), на Брусничкој реци.

Наредне, 1934. године Курсулићи из Рашке подижу, на Хајдучком лазу, у Средњој Реци, изнад Бајевића колиба, две и у Јасеновици, на Голијској реци, једну стругару. Ортаци Михајло Вукосављевић и Богољуб Бошковић израдили су по једну у Чаприћима и у Бруснику.

Изгледа да су највише стругара поседовали акционари, банкари и други власници уочи рата, 1940. године. Тада су радиле стругаре на Студеници и Моравици, али и на њиховим притокама, на планини Голији:

Велимир Курсулић из Рашке имао је стругаре у Самоковцу (у Коритнику), у Црној реци, у Божићима и испод Кољешнице, у Голијској реци (две), на Ајдучком лазу, изнад Бајевића (две) и у Јасеновици, на Голијској реци, изворном краку Моравице: укупно – 13 стругара.

Са по једном стругаром радили су: Љубо Гиздавић из Чечине – у Црној реци, Рајко Савић – у Коритнику, Љубишу Муњић – у Бруснику, Михајло Вукосављевић и Богољуб Бошковић (ортаци) – у Чаприћима и Тихомир Шарковић – у Вучјем потоку.

Власници са Голије са по две или три стругаре били су и Пејовићи из Вионице – у Маринковићима (на Студеници), испод Рогопечи на

4. *Алманах Краљевине Југославије. Бановина Зейска*, преглед из 1931, Краљевска банска управа на Цетињу (моравички срез).

Брусничкој реци и у Мртвом крају на потоку; Петровићи из Средње Реке (две) – испод Кулизина села (на Кулизинском потоку) и у Средњој Реци.

Њима се придружују власници са по једном стругаром, који су родом из моравичког краја:

Вукашин Протић из Остатије подигао је стругару на реци Студеници, у Остатији;

Љубиша Муњић је имао стругару у Муњићима (у Бруснику) на Брусничкој реци;⁵

Ђурчићи из Градца поседовали су стругару испод Вислилаза, на путу Средње Реке – Старо Село, на Средњоречкој реци;

Милуновић из Доброг Дола – на Јастребовцу, испод својих кућа, на путу Девићи – Клековица – Ивањица.

Ивањички трговци, такође на Голији, подижу стругаре: Јеремићи – на Голијској реци, Спасовићи – у Придворици, на Студеници, Радивојевићи – у Деспотовици, на Студеници, а Милутиновић и Аврамовић – на Пакашници, притоци Моравице, у Каменици.

II

Уочи Другог светског рата, кажу документа, радило је 27 стругара на Голији.⁶ Сигурно их је било и више, а власници су из Рашке (Курсулићи), из Крагујевца (Палигорићи), Ивањице и мештани.

На 13 Курсулића стругара радило је 27 квалификованих и 60 неквалификованих радника; на свакој најмање по два квалификована и четири неквалификована. Може се, дакле, закључити да су стругаре на Голији запошљавале 160 радника (квалификованих и неквалификованих).⁷

Стругана је грађа: даске – „шишетаре”, дебљине један цм, „двојке” – од два цм, „цоловаче” – до 2,5, „тројке” – од три и „петице” – од пет цм дебљине. Свака стругара имала је и циркулар, на коме је „кројена” даска (скидана је кора и отклањане су неравнине).

Грађа је извлачена од стругара на одређена места, одакле је каминима или железницом превожена до коначног одредишта, до последњег купца (у земљи и иностранству). Са Голије су рабације превозиле

5. Казивања Жарка Нешковића, председника Скупштине општине у Девићима, родом из Брусника (умро 1987. године) и Милоша С. Брковића, службеника Скупштине општине у Девићима, касније секретара општине Ушће на Ибру.

6. *Моравички крај* – фотомонографија, издавач Удружење просветних радника општине Ивањица, 1965, уредник Љубомир М. Марковић, стр. 31.

7. Тихомир Д. Борђевић, *Рашка и околина*, стр. 142.

резану грађу до Рашке и Ушћа (на железницу), у Дугу Пољану (на путу Сјеница – Нови Пазар) и у Ивањицу.⁸ Рабациске запреге кретале су се у колони, а на узбрдицама и успонима путева „четворено” је (хватања су по два пара волова да извуку једна кола, па су се враћали да извлаче друга). Већином је утовар организован у потоку или реци, а превоз је вршен од стругаре до првих висова, одакле су се спуштали путеви према Рашкој, Ушћу, Дугој Пољани и Ивањици. Тако су по двадесет, тридесет и више километара, са три до четири кубика даске на колима, ишле рабациске данима и ноћима. Рабациске су углавном биле из места где су се налазиле стругаре. Плаћане су новцем, а добијали су и храну за волове. У баракама код стругаре имали су бесплатно преноћиште. Ту се увек налазила и кухиња са продавницом пића и дувана.

У току Другог светског рата радило је само неколико стругара, најчешће за потребе житеља подголијских села. По ослобођењу земље радиле су стругаре: Пејовића (три) – у Вионици и Мртвом крају, Милутиновића и Аврамовића – на Пакашници, у Каменици, Милуновића – на Јастребовцу, у Добром Долу, Радивојевића – у Деспотовици, на Студеници, Спасовића – у Придворици, на Студеници, Маринковића – у Маринковићима у Чечини; Протића – у Остатији, на Студеници, Муњића – у Бруснику, на Брусничкој реци.

Одмах су после рата почеле да раде оне које су национализоване и предате месним задругама. Потом су, око 1950. године, скоро све, на Голији, предате предузећу „Голији”, односно ШПИК-у (Шумском пољопривредно-индустријском комбинату у Ивањици).

Појавом „бренти”, гатера-стругара на моторни погон (електромотора и мотора на сагоревање нафте), престале су да раде старе стругаре на рекама и потоцима, у голијским беспућима. Проширена је делатност ШПИК-а и почела, у Ивањици, прерада дрвета на индустријски начин. Стругари су, уместо даске, дотеривали камионима трупце у стругаре ШПИК-а, а одатле је развожена резана грађа на разне стране.

III

Са сеобама становника села одлазе у свет и стругари са Голије. Неки су подизали стругаре тамо где су се настанили и где нема дрвета. Трупце дрвета су камионима довозили са разних страна, најчешће из родног краја. Такве новоизграђене стругаре у равници повремено и данас раде. Поседују их:

⁸ В. Владисављевић, *Сјружнице*, стр. 139, и казивање Станише Азањца, шефа стругара у Мртвом крају и Ратковом потоку после рата, на Голији.

Велимир Пејовић, родом из Вионице, у Ракови код Чачка, где и браћа Ивановићи.

Десимир Пантовић из Градца имао је са браћом стругару на Голији, а у Кољевићима, на периферији Чачка, сада струже балване.

Вукашин Милићевић Фурто из Дајића највећи део младости провео је радећи на стругарама на Средњоречкој реци у Висилазама, на Петровића стругари у Средњој Реци, на Пејовића стругари на Брусничкој реци испод Рогопечи. Одселио се у Мрчајевце са породицом и тамо је почео да струже даску и греде.

Жарко Пунишић, раније управник земљорадничке задруге у Средњој Реци, родом из Кулизина Села, доселио се у Љубић и у дворишту новоизграђене куће монтирао је стругару. Грађу добија из родног краја и овде је прерађује.

IV

Стругаре су на Голији истовремено биле и прве хидроцентралне. Постављане су динамо-машине на точак који покреће тестеру, па за светле сијалице у стругари и бараци за раднике. Тако је било у Остативи, у Протића стругари – електричну енергију добијао је центар села: школа, кафана, задружни дом и неколико кућа.

Динамо-машина из стругаре иза Кулизина Села обезбеђивала је струју за читав засеок: куће од Пунишића, преко Петровића, све до Николића и Белих Вода.

Бајовићи су осветљавали своје куће и центар села. Нису имали стругару, али су добијали електричну енергију из једне воденице на Бајовића потоку.

Стругара у Средњој Реци давала је електрично светло само за раднике на стругари, јер је динамо-машина била мале снаге.

Девићи су од 1956. године добили електричну струју са хидроцентрале на Брусничкој реци, узводно од места за километар – два, испод Арбулића куће.

Посебна хидроцентрала радила је на Голијској реци у истоименом насељу и осветљавала је лугарнице, пекару, ресторан и бараку за смештај шумских радника (дрвосеча, стругара и рабација).

На Изубри, једној од притока Студенице, узводно за 1,5 км од Девића, Нешовановић је подигао вуновлачару и хидроцентралу. У почетку је осветљавао радионицу и кућу, а касније и заселак Планиницу.

У Голијској реци, за потребе радника и лугара предузећа „Голија” из Ивањице, подигло је хидроцентралу за бараке и мензу, која је радила до пре неколико година.

У Коритнику, у једном засеоку, подигнута је мала хидроцентрала: осветљава, и данас, неколико кућа.

Љубиша Муњић из Брусника, за своје потребе и суседе, подигао је хидроцентралу на стругари. Одавде је стизала струја и у четвороразредну школу у близини.

SCIERIES DE LA GOLJA

La Golija est une des montagnes serbes les plus riches en forêts. Pour exploiter ses richesses, des scieries furent fondées dans les sapinières et le bois de charpente était transporté vers les gares de chemins de fer de Raška et d'Ušće ou vers Duga Poljana et Ivanjica, d'où on le faisait parvenir par des moyens de transport routier aux clients du pays et de l'étranger.

Les scieries appartenaient à des particuliers et à des compagnies, aux Kursulić de Raška, aux Paligorić de Kragujevac etc.

Les scieries étaient établies sur les cours d'eau, à proximité des étendues de forêts à abattre et il y en avait qui marchaient à vapeur.

Les scieries de Golija employaient même 160 ouvriers (qualifiés et non-qualifiés) au cours d'une année. Plus de cinquante voituriers transportaient le bois de charpente de Golija. Actuellement le transport des rondins est fait par des poids lourds jusqu'à Ivanjica ou Raška.

Ljubomir MARKOVIĆ